

Ludvig Holbergs spejlkabinet

De fiktive udgiverapparater: satire, parodi og mystifikation

Af Flemming Lundgreen-Nielsen

In 1719-1720 Ludvig Holberg (1684-1754) published the mocking epic *Peder Paars* which with its 6.249 rhymed iambic verses formed a comical Danish parallel to Virgil's *Aeneid*. The book became the first regular Danish best-seller. In his text Holberg imitated the set-up of traditional editions of the poetical masterpieces from Greek and Roman antiquity. He pretended his poem to have been composed by a brewer called Hans Mickelsen, a jovial fellow, fairly reasonable but also rather naïve. Supplementing him, an academic by the name of Just Justesen was commissioned to write learned introductions and no less than 334 sagacious footnotes, some supporting Mickelsen, others correcting him. The readers as well as later Holberg scholars accepted the idea of two fictitious originators. Yet it tended to be overlooked in favour of the much more obvious travesty of the famous classical epics. However Mickelsen and Justesen still deserve to be discussed as an integrated part of the presentation. Their opinions actually constitute a mirror room enhancing the jocular mood of the action. Also later poetical works by Holberg utilizing the same or a similar formula are dealt with. Holberg did not seem to tire of this device.

Ludvig Holberg fik – til sin egen overraskelse – i en alder af 34 år med sit originalepos *Peder Paars*, 1719-1720, en offentlig succes som ingen dansk digter før ham. Digtningen skiltes ikke med Holbergs navn, men tillægges et opdigtet par, versfortælleren Hans Mickelsen og kommentatoren Just Justesen (der også indledningsvis skriver henholdsvis fortæller og betænkninger). Bogen bliver den første verdslige bestseller i dansk boghandels historie og betragtes som en national nyklassiker allerede et halvt århundrede efter førstetrykningen.

Ikke bare kong Frederik 4. morede sig over fremstillingen, men det berettes også i samtiden, at kvalificerede læsere på højt socialt stadi i begejstring lærte *Peder Paars* udenad, og det må vel forstås helt bogstaveligt.¹ Den gennemførte kantede versrytme med enderim har hjulpet Holbergs beundrere til denne bedrift. Men hvorledes mon det bevidst kunstlede fortælle-, betæknings- og noteapparat, der sammenlagt fylder ganske meget og lægger andre nuancer ind i den samlede fremstilling, er blevet behandlet? Har de udenadslærende simpelthen sprunget det over og ladet som ingenting?

Holberg har ellers søgt at fortsætte eller forny teknikken i senere digteriske tekster. Skønt det pseudolærde udgiverapparat er udarbejdet med en ikke ringe indsigt og lærdom fra Holbergs side, har det i forskningen

af hans digtning heller ikke fået den store opmærksomhed. Gode moderne enkeltkommentarer findes til især *Peder Paars*,² og sagen strejfes i litteraturhistoriske fremstillinger med nogle sætninger eller underafsnit og på få sider i monografier. Men materialet kan godt bære et lidt nøjere og samlet eftersyn.

Peder Paars, en satirisk debut

Den digteriske raptus, der i 1719 kommer over Ludvig Holberg, praktiserende københavnsk universitetsprofessor siden 1717, resulterer i en dansksproget skønlitteratur på niveau med andre europæiske stater, dog endnu tilsat nogle gammeldags belærende og moraliserende elementer. Renæssancens og barokkens overdrivelser tiltrak ham så lidt, at han nærmest ignorerede disse perioders digtere og deres tekster, for så vidt som de skulle tages alvorligt. De bredt læste folkebøger med deres ofte drabelige og kulørte handlingsforløb opfattede han også som et tegn på dårlig eller uudviklet smag.³

Det reelle indhold af Holbergs første digteriske hovedværk, eposparodien *Peder Paars*, 1719-1720, er meget enklere end folkebøgernes fabuleringer: en beskrivelse af en rejse over Kattegat fra Sjælland via Anholt til Jylland, først Skagen, derefter sydpå mod Aarhus (som dog aldrig nås). Trods dette omfatter fortællingen intet mindre end 6.249 enderimede aleksandrinere (6-fodsjambe med cæsur i midten) og er dermed også europæisk set et anseligt udspil i den specifikke genre Poema Heroico-Comicum (undertitlen på 3. edition, 1720).⁴ Handlingen henlagde Holberg for en sikkerheds skyld til Danmark tre år før Kalmarkrigen, altså 1608, så ingen teoretisk set med rette kunne tage digtningen for en satire over forhold i udgivesårene. Den skulle i lighed med Homers *Odysse* og Vergils *Æneide* beskrive en overstået nationalhistorisk periode, men modsat disse storladne klassiske forbilleder er alle begivenheder set i et komisk hulspejl. Eller rettere sagt i flere spejle. Holberg adskiller sig nemlig fra de ligefremt fortalte folkelige prosatryk ved at gøre et lærd, men fiktivt udgiverapparat til et vigtigt led i sin fremstilling.

Værkets komplicerede tilblivelse over ca. 1½ år har forskningen for længst udredt og fremstillet i de opdrivelige detaljer.⁵ 1. bog vides kommet i efteråret 1719, 2. bog omkring marts 1720, 3. bog i juni eller juli 1720 (alle uden trykkeår på titelbladene). Sammen med et optryk af enkeltudgaverne – skønt disse ikke var udsolgt – forelå 4. og sidste bog

sent i 1720 (med trykkeår angivet). Holberg havde dog rettet en del småting, især i 1. bog, øget antallet af satirisk mente fodnoter og udvidet 3. bog ved indsættelse af 148 nyskrevne aleksandrinervers om den snilde og underfundige kokkepige Marthe; desuden udstyres det hele med en frontispice, forestillende Dorothea, og 14 mere eller mindre bevidst primitive træsnit. Denne version kaldtes 3. edition og forblev den endeligste tekst fra Holbergs hånd.⁶ Disse originaltryk var langt fra typografiske mesterværker. I 1. edition var 2. bog således som følge af den stykvisse udgivelse (med bogtrykkerskift) sat med afvigende skrifttype fra 1. og 3. bog. Holbergs eget navn stod ikke i nogen af trykkene, der her som også i hans senere digteriske udfoldelser krøb uden om den lovbefalede censur.⁷

Udgangspunktet var ifølge titelbladet til 1. bog i 1719 en lyst fra Holbergs side til at parodiere skillings- og gadeviser. *Paars* skulle være en sådan »Sandfærdig Ny Wiise«. Men korte, kommercielt fabrikerede og massesolgte tekster interesserede ikke datidens litterater og ventede endnu på at blive anerkendt som vidnesbyrd om en art dansk folkelighed. En spot over just dem kunne Holberg næppe basere et større digterværk på.

Forholdet mellem de forskellige tryks vekslende titelblade, fortaler og indledninger er indviklet. Det krævede fire runder for Holberg at blive nogenlunde afklaret. På det ældste titelblad informerer den fiktive autor eller poet Hans Mickelsen⁸ læserne om, at digtningen er udstyret med »skønne Anmerkninger neden under«, altså fodnoter (uden navn på en ophavsmand), og at den bedst foredrages i lighed med indledningslinjerne til Vergils *Æneide* og Homers *Odyssé* (som citeres uoversat på latin og græsk). De to klassikere er dog i heksametre, mens Mickelsen benytter de nyere aleksandrinere. En anbefaling af musikalsk akkompagnement især frembragt af »Hackebræt eller Lire« er en rest af den oprindelige idé om at udskamme visegenren. Herefter præsenterer Mickelsen sig selv i en kort fortale. Det følges op af en ligeledes kort signeret indledning ved den fiktive kommentator Just Justesen. Spøgen med skillingsviser forenet med antik epik (inklusive tilhørende gudeinventar) får ham til at genrebestemme *Paars* som et dansk heroico-comicum poema. Dette sammensatte latinske ord oversættes dog først til dansk på titelbladet til pragtudgaven af *Paars* fra 1772.

På titelbladet til særudgaven af 2. bog figurerer Mickelsen slet ikke, mens anmærkningerne her rent ud præsenteres som »Justesens«; der er ingen fortale. Særudgaven af 3. bog har Justesen på titelbladet som ansvarlig for »Sprænglærde Anmærckninger«, men ikke navnet Mickelsen, der dog

straks efter leverer en forøget fortale, fulgt op af en længere indledende betænkning over indholdet ved Justesen.

Den 3. og komplette edition har både Mickelsen og Justesen på titelbladet. I stedet for henvisningen til primitive folkelige musikinstrumenter fra 1. bog 1719 er der indføjet et uoversat latinsk citat af Terents-komedien *Phormio*, gående ud på, at alt kan fortælles således, at det bliver værre, end det er, når blot man udelader, hvad der er godt i det. Ophavsmanden til det må være Justesen. Forvrængning er således akademisk set nøglen til det hele. Derpå afleverer Mickelsen sin mest definitive fortale, og Justesen optrykker sin indledende betænkning fra særudgaven af 3. bog i forøget stand.

Alt i alt fortæller Holbergs manøvrer, at bortset fra rejseruten stod planen til *Peder Paars* ham fra begyndelsen ikke klart. Først da kong Frederik 4. og hans konseil 12. februar 1720 havde behandlet og afvist en særdeles alvorlig og farlig klage over den fornærmelige fremstilling af Anholts indbyggere fra Frederik Rostgaard (1671-1745), øens daværende ejer, kunne han fra og med 2. bog lade sit pseudolærde udgiverapparat vokse for alvor.

Til sammen kom Mickelsen og Justesen til at danne et umage par, hvis bærekraft Holberg bliver mere og mere overbevist om. Han ofrede en tid og en omhu på dem, der ville have været absurd, hvis han var blevet ved den oprindelige ide om en folkebogs- eller skillingsvisepastiche. De to figurer kalder på en nærmere karakteristik.⁹

Hans Mickelsen, autor og udgiver

Det er højst unormalt i udgivelsesgenren, at den forfatter, hvis tekst lægges frem, optræder direkte i fortaler og giver sit besyv med. Men her lader Holberg ham præsentere sig selv som en vis Hans Mickelsen – eller på lærd vis Johannes Michaëlidés eller Michaëlis – fra Kalundborg, den vestsjællandske overfartsby til Års (Århus). Af fag er han privilegeret hvidtølsbrygger, en nyttig borger, hvis erhverv for tiden dog ikke kaster meget af sig. Han prøver derfor at ernære sig som »en god Historieskriver«. ¹⁰ Sit primære publikum erklærer han i epossets ældste Mickelsen-fortale fra 1719 at finde blandt Nyboders djærve flådeansatte, blandt dem, der bor langs med volden (hvor hovedstadens små værtshuse og knejper lå og tjente som spillebuler eller bordeller eller begge dele i ét), og blandt torvekoner fra Valby og omegnens bønder – alt sammen læsere uden videre sans for velformuleret litteratur.

Svarende til dette oprindelige ønskepublikum er Mickelsen generelt som fortæller realistisk indstillet, jordnær, men også noget naiv og helte- dyrkende. Selve hans episke teknik skal ikke karakteriseres nærmere her.¹¹ Hans væsen er centrifugalt, midtpunktflyende. Han distraheres gerne og går sorgløst på afveje, når han tiltrækkes af emner uden for den egentlige handling. Gentagne gange må Holberg for at få ham tilbage til hovedlinjen lade ham rådspørge sine fiktive kildeskrifter eller afvente en forøgelse af dem.

Netop den pligtskyldige opregning af anvendte kilder forvandler en del af Mickelsens fortale til 3. edition til en blid og langstrakt parodi på seriøse lærde udgivelser. Hans liste indeholder konkret følgende: en kalundborgsk byhistorie på plattysk, Paars' for det meste egenhændige dagbog, brudstykker af hans skriver, kræmmersvend og væbner Per Ruus' dagbog og dennes protokol over retssagen imod kokken Niels Hansen for desertion, barber og læge Jens Blocks *Chorographia Insulae Anholt*, en levnedbeskrivelse over øens gamle heks Gunild¹² ved fogedfuldmægtigen Christen Storch,¹³ *Historia sui temporis* ved øen Anholts sproglærer i tysk (uddannet ved hele tre ugers ophold i Lübeck) og sande historieskriver (som en lokal Thucydides), nemlig Tydske Jochum, fra hvem endvidere alt det mytologiske og mirakuløse stof i fortællingen opgives at stamme. Rækken af kilder sluttes af den erfarne Anders Styrmands søjournal, lidt råt affattet sprogligt, men af indhold oprigtig og tilforladelig.

Alle kilder i Mickelsens opremsning er naturligvis udefra set en del af Holbergs opdigtede ramme om eposet og ikke ægte dokumenter, selv om de ofte er forsynet med tilsyneladende autentiske sidetal i fodnoterne. I let overdriivelse signalerer de dog en svaghed ved nok så nøgterne udgivelser af tekster, hvad enten de er på dansk eller på udenlandske sprog, nemlig en flueøjet mangfoldighed. Listens genrer omfatter byhistorie, private dagbøger, et retsprotokollat, en topografi, en biografi fra en ligprædiken, en lokalhistorie og en søjournal. Det kunne være videnskabeligt acceptabelt, men en metodisk dansk filologisk-historisk kildekritik blev først fra og med det følgende årti praktiseret af Holbergs jævnaldrende universitetskollega Hans Gram (1685-1748), fortrinsvis i form af reviderede og redigerede udgaver af ældre danske historikere (Niels Slange, Johannes Meursius, Niels Kragh).¹⁴ Og den blev aldrig populær hos Holberg, der som historiker hellere ville berette og ræsonnere end forske efter date-ringer og verificere fakta. Læge bogbrugere trænger til at få udpeget og bekræftet sammenhænge og helhed.

Det er i øvrigt gennemgående i Mickelsens praksis som digterhistoriker, at han tilstræber et skønsomt, holdbart og upartisk indhold i forholdsvis usmykket form frem for en smuk stil, med andre ord forståelig oplysning frem for fabuleringer og følelsesudbrud pyntet med ornamentter fra Kingotidens forråd.¹⁵ Han er en velmenende amatør med fornuftige indsigter. Som type er han lidt mere end en sædvanlig småborger og dertil kvartlærd, og deri er han forholdsvis original fra Holbergs pen. Som Sancho Panza hos Cervantes er han på samme tid lettroende og mistænksom. Men kravene til heltedigtning er for meget for ham, og derfor opfinder Holberg en partner til ham.

Just Justesen, indleder og kommentator

Den professionelle indleder og kommentator til *Paars* fremtræder mere konventionelt. Han hedder Just Justesen, et dobbeltnavn, der angiver, at hans herskende evner er præcision og relevans, hvilket munder ud i løbende justeringer af Mickelsens fremstilling. Han besidder – i lighed med senere Erasmus Montanus – graden *philosophiæ baccalaureus*, den laveste i datidens universitetshierarki.¹⁶ I en fodnote (til 2,2,43¹⁷) røber han, at han har været i Rom, men intet om hvornår, hvordan, hvorfor eller hvor længe. Hans indledninger er spækket med græske, latinske og franske fremmedord, ligesom han citerer verslinjer på disse sprog uden oversættelse, men tit med konkrete henvisninger.¹⁸ Læserne antages at kunne forstå dem og at have adgang til bogsamlinger. Han evner at formulere sig akademisk nøgternt og principielt. På sikker grund efter den kongelige afvisning af Rostgaards klage over Holberg leverer Justesen et langt velargumenteret forsvar for det alment eller nationalt gyldige i *Paars*-digtningens satirestof, der slet ikke sigter til bestemte rigtige personer. På Mickelsens vegne forsvarer Justesen ligeledes de mange enjambementer i aleksandrinerne – betegnet som »skaarne« vers (8v i internetudgaven) – med mangelen på trykt faglitteratur på dansk om dette prosodiske problem. Således får Holberg placeret en litterær antikritik i sit første digteriske hovedværk på en tid, hvor anmeldelser på modersmålet af kurant dansk skønlitteratur endnu ikke har aviser eller tidsskrifter at fremkomme i eller fra.¹⁹ Dermed erhverver han et godt redskab til at styre sine læsere med.

Ifølge titelbladet til værkets 3. edition er Justesen forfatter til fodnoterne. Dem er der i alt 334 af. I sin fortale til 3. edition hævder Justesen ud fra egen erfaring, hvor rimeligt det forekommer, at Mickelsen kan citere

og i sin fortælling gang på gang henviser til klassisk litteratur, eftersom der endog på små uanselige steder i et land altid er nogle borgere, »der have vel studeret« (1v i internetudgaven). Forsvaret er lidt skrøbeligt, men Holberg har ligesom siden i sine komediefigurer antageligt arbejdet hurtigt og upedantisk med sit fingerede digter- og udgiverpar.²⁰

I 1719 anfører Mickelsen på værkets ovennævnte ældste titelblad, at fodnoterne er skrevet »efter den ny Maade«. Således kan Holberg, vist let vrængende, tænke på, at et af hans egne forbilleder, den franske satiriker Boileau, var død i 1711, og at dennes skrifter fra og med 1716 blev optrykt med udførlige kommentarer ved Brossette og du Monteil, der påpegede hans lån fra antikke klassikere.²¹ Det kan også være et skub til Hans Grams omhyggelige filologiske sigtning af historiske kilder. Holberg havde svært ved at glemme Grams alt for redbonne bistand i 1719 til Frederik Rostgaards juridiske klage over det heroisk-komiske epos' omtale af anholterne (in casu især deres bjergsomme holdning til skibbrud og skibbrudne).

Justesen tager i sine fodnoter urbant afstand fra en del af Mickelsens formuleringer i hovedteksten og regner sig altså for mere indsigtfuld og bedre uddannet end denne. Han bruger hele tiden den muligvis ironiske betegnelse »Poeten« eller det neutralere »Autor«, »Auctor« eller »Author« om ham. Mickelsens metaforiske modstilling af en bog med forgyldte snit (kanter) og en, hvis sider af en butiksvend rives ud for at skaffe papir til indpakning i kræmmerhuse, udløser således en foragtelig fodnote fra Justesen: »Kræmmer-Comparaison« (til 1,1,237).

Fodnoterne falder i indbyrdes vidt forskellige kategorier. De gennemgås i det følgende ordnet efter den voksende grad af digterisk selvstændighed, hvormed Holberg varierer eller latterliggør dem og deres fiktive ophavsmand.

Nogle få noter bringer banale sandheder som, at ethvert menneske er dødeligt (hvilket kaldes en almindelig udbredt »Terrible digression«, altså på nyere dansk: en træls kliché) (note til 1,1,245), eller at det er uklogt at »bryde sit Hovet med at udfinde Aarsagen til en Ting, førend man veed om Historien er rigtig« (note til 2,1,301). Det problematiske er, at disse kommentarer med deres selvfølgheder overhovedet ikke bidrager til en bedre tekstforståelse. Tilsvarende forekommer en sjælden – og simpel – Justesen-tilbagevisning fra 3. bogs 2. sang til handlingen i 1. bog på det formelle plan helt overflødig (note til 3,2,154).

En mere normal udgiverkultur ses i fodnoter med objektive oplysninger fremfundet af Justesen. Hvor Mickelsen på dansk skriver »Flood-Gudinderne«, foretrækker Justesen den græske betegnelse »Najades« og defi-

nerer dem som særdeles kælne fornemme jomfruer, ofte set af poeter, men kun når vejret er meget dejligt (note til 2,3,518). Mickelsens tekst lader Paars' væbner Per Ruus forveksle historieskriveren Rufus Curtius med den romerske sagnhelt Marcus Curtius, så her anbringer Justesen en tålmodig korrektion (note til 3,2, 214). Mickelsens henvisning til »de Corinther« retter Justesen som en (høre)fejl for »de Locrenser« (note til 4,1,424).²² Og når Per Ruus i Mickelsens gengivelse nævner »Permadsens Helicon«, forklarer Justesen venligt, at med det første ord menes »Parnassus« (note til 4,1,483).²³ Den mytologisk usikre Mickelsen foreslår, at »Proserpina« (som jo er en døds gudinde) skal istemme en festlig slutsang, hvad Justesen vil rette til Calliope²⁴ eller en anden af de kreative musen. Dog med trøstende ord for bommertent: »Men den Fejl vil intet betyde, den ene, maa skee, kand være lige saa god som den anden, ellers kand mand let der i fare vild« (note til 4,2,243). Justesens notetekst drager endda en undskyldende parallel til en unavngiven lærd skribent, der forvekslede dødsrigeguden Pluto med historikeren Plutarchus. Justesen kan som belæst mand undre sig over, at svenskeren Olof Rudbeck ikke i sit værk *Atlantica*, 1679-1702, har nævnt Vergils omtale i Æneiden af et Paternoster-skær ud for Marstrand (!) som et »Nimborum Patriam« ('regnskyernes eller stormenes hjem') (note til 1,1,84).

Få gange kommenterer Justesen almindelig folketro. Når man skyder på en genganger, får man kuglen sendt tilbage (note til 1,4,123). En trolld, der ses i sol- eller dagslys, forstenes, men det sker navnlig på landet, for i købstæderne er der huse og afkroge, den kan gemme sig i og således undgå at blive »surpreneret« (note til 2,3,340). At hunde skraber med fødderne, betyder ifølge tyske Jochums krønike »Liig« (død) (note til 4,3,468). Når Dorothea spilder salt på bordet, spår det, at hun får prygl inden aften (4,3,479 med fodnote). Da hendes skorem går i stykker, er også det fatalt, men her genfortæller Justesen på dansk et fragment af en Menander-komedie, og andre fæle varsler belægges med replikker fra Terents og Plautus på uoversat latin (begge dele i noter til 4,3,482).

Andre korrektioner fra Justesen gælder korrekt fagterminologi inden for områderne skønlitteratur og historie. »*Poeten*« Mickelsens skildring af, hvorledes den romerske kærlighedsgudinde Venus flyver op af Paars' kuffert (efter at have beskyttet portrættet af hans elskede Dorothea og hans øvrige ejendele mod havvand ved skibbruddet), er for Justesen netop identisk med »det, som Frantzoserne kalde le Merveilleux og er ligesom Siælen i Poësie« (note til 1,2,149),²⁵ og Homers originale ord herfor, *thauma idesthai*, gengives.²⁶ Mere ukontroversielle stilgreb som *hyperbole*

(hos Homer) (note til 1,5,289) og *apostrophe* (note til 4,2,337, om den skønne Magelona fra folkebogen 1583) får danske forklaringer på stedet.²⁷

Ved at istemme og forsvare Mickelsens redegørelse for arbejdsdelingen mellem gudinderne Avind (fjendskab; had) og Discordia (uenighed; splid) får Justesen – og dermed Holberg – begrundet en sidehandling, der formentlig udgør de førstskrevne verslinjer af det hele epos, nemlig disputatsscenen, hvor de lærde kaster tunge bøger efter hinanden. Med klart forbillede i Boileaus *Le lutrin* (Nodepulten), 1674-1683, er den da også lykkedes så udmærket, at Holberg forståeligt nok ikke nænner at udelade den. Overordnet set er den med et skifte i sted (til et universitet) og i tid (til 3 år før Paars' togt, altså 1605²⁸) en digression, der lige må forsvares (note til 1,3,177). I Paars' mund som heros rimer »Skiæbne« på forgæves eller omsonst sig at »bevæbne«, hvad Justesen kalder hans »eget Symbolum eller Devise«, altså valgsprog (note til 1,5,337). Justesen er endvidere æstetisk set det nye 18. århundredes mand i sin protest imod barokomskrivninger, så da Mickelsen iscenesætter en overdådig antik-mytilogisk morgenscene med lysguddommene Aurora, Titan og Phæbus (Apollon) involveret, realkommenterer Justesen tørt, at »Saaledes gaar Solen op hver Morgen udi de Tydske Romaner« (note til 2,1,12). Samme vrangvillige behandling forsætter Justesen siden i en kommentar om, at solen har natteleje i havet hos havnymfen, madam Thetis (i *Iliaden* moder til Achilles), hvilket er noget, »Poeterne fingere« (note til 3,1,1). At Mickelsen selv kasserer billedet ved at afbryde retorikken med to simple verslinjer: »At gjøre denne Sag meer tydelig og klar, / Man Solen saae gaa ned, det Aften bleven var«, forstår Justesen som hans raillering »med visse Skribenteres Skrivemaade« (note til 3,1,7).

Et endnu mere indviklet eksempel kan være, at Mickelsen til sin episke tekst fra den fiktive Jens Blocks fiktive Anholtsbeskrivelse henter en skildring i overdrivende toner af en simpel rendesten som en »lille Flod«, snart let bølgende, snart stille og klar, snart fossende og det endda i vekslende farver. Det ser Justesen som et skjult citat fra historikeren Rufus Curtius og antager, at Mickelsen ønsker at raillere over denne.²⁹ Justesen belægger endda tilfældet med 4 verslinjer på uoversat fransk om den negative mening hos des Preaux alias Boileau (i dennes versificerede poetik fra 1674, Chant I, v. 48-51) om forfattere, der trætter læserne ved at ville medtage alle detaljer i deres beskrivelser (note til 3,1,40). For resten har Justesen affærdiget den fremmedgørende omskrivning af vandløbet i en tidligere note: »Paa got prosa heeder det Rendesteen« (note til 2,3,442). I en anden ikke-parallel betyder Justesen, at Mickelsen ikke fra Cervantes'

Don Quijote-roman har taget det træk, at Paars i raseri angriber og ødelægger en kostbar hueblok (af karduspapir), for Mickelsen læste selv om dette i Paars' egenhændige dagbog og har intet »tillagt af sit eget« (note til 2,1,55). Desuden, tilføjer den snilde Justesen, er der forskel på at gå i søvne (som Paars) og at være fuld af griller (som Quijote).³⁰ Når fogedinden på Anholt har grædt umådeholdent over »Axel Thorsens Vise« (DgF 475 *Axel og Valborg*), gør Justesen opmærksom på, at dermed må denne være ældre, »end man bilder sig ind«, hvad kommende litteraturhistorikere skal huske på (note til 2,3,84 og 4,2,393-394). Samtidig kan bemærkningen minde om, at *Paars* foregår i 1608.³¹ Til Mickelsens episode om den 15-årige fogeddatter Nilles forelskelse i Paars, indvender Justesen, at hun har læst for lidt om mænds upålidelighed, siden hun tager Paars' flugt lige så alvorligt som en dronning Dido hos Vergil ved Æneas' exit (note til 3,3,345). Mickelsen betoner dog, at hun ikke afliver sig som Dido (3,3,346).

Lidt senere priser Justesen Mickelsen for også at kunne skæmte med sig selv som satiriker (note til 3,3,577), da han forudser sin digterløn i »en bancket Trøje« (3,3,580).³² I 4. bogs blege, magre og ædruelige mand (ved navn Hieronymus) på værtshuset i Skagen by finder Justesen, at Mickelsen gengiver en positiv satirikerfigur, der ejer selvbeherskelse. Han ligner ikke sine talrige forgængere, hvis digtning skyldes, at verden ikke går efter deres hoved og derfor efterlader dem »udi ond Humeur« (note til 4,1,113), nej, han afviser at skrive personrettede skandskrifter eller overdrevne rospapirer, fordi han nemlig ikke er i stand til at skrive strategisk – altså lyve – for at opnå fordele for sig selv. Modsat Mickelsen og Justesen, som Holberg gerne ironiserer over, er denne stadssatyrikus ikke i mindste måde set som en ufrivilligt komisk størrelse, og hans slagsmål sidst i eposset med Paars og Ruus er ikke del af nogen satire, men udtryk for hans ærlige modstand imod enhver form for bagtalelse eller smiger. Det er dog Holbergs lidt anstrengte teknik fortrinsvis at lade hans karaktertræk fremgå af kroværtens omstændelige referater fra hans liv og levned, hvad der næppe nødvendigvis gøres af tekstens overordnede komposition.³³ Den selvtilid, de førstskrevne komedier med deres levende figurer gav Holberg, er endnu ikke i syne.

Justesen er en beundrer og kender af antikken og råder over en righoldig bestand af citater fra dens forfattere. Til stede i hans apparat er (ordnet alfabetisk): Anakreon, Aristides, Aristofanes, Arrianus, Curtius, Euripides, Gellius, Homer, Horats, Justinian, Juvenal, Lucilius, Lucretius, Martial, Ovid, Persius, Plautus, Plinius, Scipio, Terents, Tibul, Vergil.

Nyere europæisk litteratur står han spinklere rustet over for. Af den nævnes Erasmus af Rotterdam (på nylatin) (note til 2,3,124), og Cervantes er også lige med (note 2 til 2,1,55). Fra fransk citeres des Preaux alias Boileau (note til 2,2,262; note til 3,1,40), François de la Motte le Vayer (1588-1672) (note til 2,1,301), Clément Marot (1496-1544) (note til 2,2,253 og 4,2,52) og Molière (Justesens tekst i hans 3. editionsbetænkning). Tysk er sparsommere med via *Doctor Faustus* (folkebog 1587) (note til 2,3,173), gamle (barok)romaner (note til 2,1,12) og den lærde D.G. Morhofs værk *Polyhistor*, 1688-1698 og 1707 (note til 2,2,65). England omtales alene ved Mickelsens portræt af mesterhververen Niels Corporal, hvor Justesen i en fodnote (til 4,3,34) henviser ham til George Farquhars komedie *The Recruiting Soldier* (som opførtes i London fra 1706 og tryktes året efter).³⁴ Portugiseren Manuel do Valle de Moura (1564-1650), biskop af Evora og inkvisitor, glimrer ved sin bog *De incantationibus seu ensalmis* (dvs. trolddomsformler; besværgelser), 1620 (note til 2,2,36); han udgav i øvrigt i 1589 som student sammen med tre kammerater en parodi på Camødens' portugisiske nationalepos *Lusiaden*, 1572, – hvad der lyder helt holbergske.

Dansk og nordisk litteratur er tyndt repræsenteret, måske fordi handlingen i *Paars* udspilles i 1605-1608, men dette tidsrum er dog ikke sammenfaldende med Mickelsens og Justesens udgivelsesår. Emnerne er (i kronologisk orden, hvor muligt): et runebogstav som en katteklo (note til 2,3,317), Find Trolld i Lunds domkirke (note til 2,3,333), *Jyske Lov* 1241 (note til 1,2,243), en vise om katten og kællingen (note til 2,3,304), en vise om et ungt soldaterægtespar (note til 4,3,365), (folke)visen om Axel og Valborg (DgF 475) (note til 2,3,84), et folkeviseudtryk om kamp i 3 dage (note til 4,1,2), et himmelbrev (note til 2,2,385) og en drømmebog (note til 2,2,97),³⁵ krønikerne om Holger Danske og Karl den Store udgivet af Christiern Pedersen i 1534 (tekst 1,5,117-124), en molbohistorie om jyderne, der fandt en glemt skimlet pølse bag en kiste og troede, at det var et ukendt og farligt dyr; de angreb det på sikker afstand med forke, men forgæves, indtil gårdhunden kom til, snuppede og fortærede pølsen (utryk indtil 1770'erne) (tekst 2,2,380), Peder Syvs ordsprog 1682-1688 (note til 1,2,29), gamle romaners omtale af Trapezunt³⁶ (note til 2,2,202) og endelig et enkelt bibelcitat (tekst 1,2,287): 1. Kor 6.

Sine faglitterære bemærkninger supplerer Justesen med lignende faghistoriske. Han bifalder således Mickelsens kritik af vidtløftige, men indholdsfattige rejsedagbøger (note til 1,2,199) og bekræfter hans gudinde Discordias funktion med at skabe konfusion i hver en polsk rigsdag, ja

serverer endda hertil et ordsprog, gengivet både på latin og på – forkert – polsk (note til 1,3,51). 2. bogs 1. sang begynder med tre asterisker, som Justesen forklarer i en lang fodnote:

Saadanne Stierner, naar de kommer udi Bøger, betyder de icke meget got. Her give de tilkiende en Defect udi Historien, thi Historicus har fundet nogle Blader, som ere gandske bleven fordervede, saa det icke har været ham mueligt at kunde læse dem; Hand kand alleene nogenledis slutte, at de handler om [osv.]. Saa dette Verck haver det tilfelles med de beste gamle Skrifter, som haver saadan Defect, og ere fulde af saadanne onde Stierner (note til 2,1,foran 1).

Dog meddeler Justesen ikke, hvilken af Mickelsens (fiktive) kilder det gælder. Mickelsen fortæller, at Per Ruus tager Hippokrates for en jysk doktor for 8.000 år siden, hvad Justesens note kalder enfoldigt (note til 2,1,188). Mickelsens Jens Block henviser til den europæisk berømte danske teolog Niels Hemmingsen, som Justesens note hjælpsomt placerer i Frederik 2.s og Christian 4.s tid (note til 2,3,180). Set udefra med Holbergs øjne skal også denne passage understrege *Paars*-digtningens karakter af en satire over en forgangen historisk periode og altså tilintetgøre Rostgaards klage i 1719 på vegne af nutidens anholdere.

Vigtigere og interessantere understreger Justesen i et større antal noter *Paars*-poeten Mickelsens mening med, hvad han har formuleret i sine verslinjer. Fogeden Jens Block på Anholt er avanceret til general, fordi han har læst Curtius' bog (fra 1. århundrede e.Kr.) om Aleksander den Stores krigsbedrifter, så Mickelsen raillerer her, siger Justesen, over dem, der tror, at man ved romanlæsning bliver kvalificeret til at fungere som general eller statsmand (note til 1,5,102). Altså antager Justesen, at Mickelsen regner en antik historiker for en romanforfatter. Justesen noterer ligeledes, at Mickelsen for ikke at fornærme *Paars*' bedstefader accepterer, at denne gik i krig sammen med kong Hans i 1500, for *Paars*ernes forfædre levede nok gerne længe (note til 2,1,139). Men Justesen har akademisk disciplin og kender sine begrænsninger, så om den sachsiske landsknægtfører ved samme lejlighed, oberst og junker Jørgen Slentz, kom fra Køln eller Mentz (Mainz), afviser hans note at bestemme (til 2,1,140).³⁷ Og lige derefter erklærer Justesen, at poet Mickelsen er bange for at afgøre, om *Paars* og hans butikssvend Per Ruus med rette udvekslede gevaldige kindheste, og at han i det hele taget ikke tør decidere »meere udi nogen Ting« – af en uheroisk frygt for ikke fremtidigt at kunne få kredit hos ekspedienter, køb-

mænd og sågar jøder (note til 2,1,145).³⁸ Her spiller den i 1720 ikke helt forsvundne barokpoesi ind. En tid, der fortrinsvis var vant til hæders- og æredigte orkestreret i basuntoner til personer af høj stand og rang, måtte være skeptisk over for virkningen af kritik, var den end saglig nok og ikke sigtede til personer og deres fejl. Og det bør huskes, at der af samme grund fra og med enevældens indførelse 1660 cirkulerede en omfattende privat afskriftslitteratur, hvor korrekte navne og fakta blandedes med løgne, bagvaskelser og grovheder. En del af den er stadig bevaret i utrykte dokumenter og kladdebøger på offentlige forskningsbiblioteker og i arkiver. Peer Iversen, en lærd evighedsstudent i Kalundborg, refereres af Mickelsen for at sige, at lærde ikke bør skrive på modersmålet, fordi så kan enhver bonde gendrive dem, men den påstand modsiges af Justesens kommentar, som hævder, at Iversen bevidst har talt så tvetydigt («equivocque») til Peder Ruus, at denne (og med ham også Mickelsen) ikke fatter, at det var ironisk ment («ironice») (note til 2,1,241). Der er altså en begrænsning hos epossets ellers dominerende fortællerinstans. Samtidig lader Mickelsen Ruus blive så imponeret af Iversens lærdom, at han skifter over til at kalde ham »Petrus« på latin i stedet for »Peer« på bondedansk, og det forklares straks i en note af Justesen (note til 2,1,235). Figurerne spiller rigtigt pænt sammen.

Helt ned i sproglige detaljer kan Justesen udlevere sin poet. Således har Mickelsen ikke skrevet om en ung hyrdindes »Mave« for at rime på forrige verslinjes slutord »have«, men fordi det kun er fornemme folk, om hvis mave man kan sige det højtideligere »Lif« (liv; talje) (note til 2,3,94). Mickelsens tyndbenede komik i, at spåkællingen Gunnild i en gammel salme har misforstået ordene »Tyrkens Mord« som »Moer« (dvs. moder), udlægger en Justesen-note som et hændeligt uheld (note til 2,2,356). Nilles og hendes moders tro på, at ordet »Svindsoet« er det samme som »Svine-sygdom«, indkasserer med rette en anbefaling fra Justesen til studier i etymologi for at forstå sagen rigtigt (note til 2,3,252), men også den vits er noget vandet. Autor Mickelsen begrunder en lang kvindevenlig digression litteraturhistorisk med »gamle Poeters Exempler«, nemlig ifølge hans tekst Juvenal, for uden den slags fyldstof ville mange af de antikke digtninge være meget magre; en fodnote af Justesen tilføjer redebont et citat på græsk af Euripides' *Medea* (omkring v. 425), hvor koret i en 1. modstrofe beklager kvinders mangel på digtende evne til at tage til genmæle over for ægtemændenes opførsel. Dette sidespring fra Mickelsens hovedlinje, der måske vil blive »censureret« [dadlet], vælger den lærde Justesen at opfatte som et led af hans satire snarere end en fejl fra ham

som epiker (note til 3,1,344) – med andre ord en skjult hjælp til læseren fra Holberg.

Mickelsen refererer Ruus for at regne en vis Karsten Skriver for et godt og nobelt gemyt, fordi han er sine venner en gavmild vært, gerne bruger penge, forlover sig næsten hver uge og fører nøje bog over sine erobringer af kvinder, mens stiltfærdigt levende mennesker uden stort forbrug må kaldes skarnsgemytter. Herom har den klarsynede Justesen en beklagende fodnote: »vil nogen sige Per Ruuses Definition er falsk, da appelleres til de fleeste Stemmer af Folk i vore Tider« (note til 3,2,236). En tirade af Mickelsen om *Iliaden* korrigeres af Justesen, fordi den græske sagnkonge Palamedes ikke omtales hos Homer, men dog deltog i den trojanske krig (note til 3,3,386). Til allersidst dømmes ifølge Mickelsen Paars og hans følge på Skagen til at blive ført uden for byen – altså forvist fra den. Dette menes, meddeler en lang Justesen-note, at være iværksat af den sobre stadssatirikus Hieronymus for at gøre nar ad dem og underholde de indfødte borgere, men »maa skee, for at holde sin Helts Character ved lige« skildrer Mickelsen det som en stor hæder, fordi hans kilde, tyske Jochums krønike, tror sådan (note til 4,2,232).

Justesen går også ind på universitets- og lærdomssager. Om den ka-lundborgske lærde Peer Iversens' offentlige disputatser bemærker han, at den slags ikke mere dyrkes af de bedste forskere og lærde og ikke længere skrives på akademikerens gravsten som mindeværdige bedrifter (note til 2,1,223). Begrundelsen kommer lidt senere i hans oplysning om, at de lærdeste på universitetet disputerer om romernes sko og halssmykker og dørlåse og »andre saadanne Particulariteter«, men videnskabelige »Kiettere« siger undertiden, at det er at plage sig med småting (note til 2,1,267). Jens Blocks beskedne og alene på Anholt værdsatte boglærdom får Justesen til at sukke over, at nutidens unge mennesker studerer overfladisk ved hjælp af ekstrakter destilleret af ekstrakter, hvilket bidrager til »Solide Studeringers Undergang« (note til 2,2,272). Bittersødt forklarer Justesen, at når Mickelsen bruger ordet »Vellærd« om den professionelle spøgefugl Uglspil fra folkebogen, kan det ene og alene skyldes, at denne »som mange andre« har været forbi adskillige akademier og set »her og der« en professor stå på et kateder (note til 4,2,365). Det kan være Justesens hån mod overfladisk universitetskultur eller mod menigmands (fejl)opfattelse heraf – eller begge dele.

Adskillige gange udnævner Justesens noter pædagogisk undervisende Mickelsens konkrete karakterer til at være eksemplariske psykologiske typer. De sproglige formler herfor kan fx være »deris Character, som [...]«

eller »Portrait paa [...]«. Dette figurgalleri er særdeles blandet. Den halv-studerede røver, der beretter kokken Niels inden hans (pseudo)henrettelse, står for folk, der taler alt for udførligt i visse situationer, svarende til Nestors overdrevent grundige krigsreportage til Patrokles i *Iliaden* (11. sang, v. 655-804) (note til 1,3,411). Den thistedske hekseaffære i 1696-1698 illustrerer smitsom selvindbildning i det virkelige liv (note til 1,4,81). Og så går det slag i slag med foregribelse af senere holbergske komediefigurer i deres komiske ensidighed: folk, der græder eller ler på forkerte tidspunkter (note til 1,5,348), en gammel skrøbelig kvinde (note til 1,5,350) og den kalundborgske vismand Peer Iversen, der lod hår og skæg gro, hvad Justesen mener er Mickelsens railleren over dem, der »ved Philosophiske Leve-Maader, og ved Foragt udi Klæder« vil fremtræde som filosoffer (note til 2,1,202). Fogeden Jens Block tilhører dem, der altid vil »corrigere andre, og derved falde selv til større Absurditeter«, for at en vis general ved navn Dictator engang skulle have hersket på Anholt (ifølge et misforstået Juvenal-citat), afviste Block med den begrundelse, at dennes herredømme var rigtigt nok, men så sandelig gjaldt Jerusalem (note til 2,3,204). Kasten Skrivners nøjagtige dagbog over erotiske erobringer paralleliseres i en fodnote med to åbenlyst latterlige eksempler på en mands og en kvindes regnskab med »stor Accuratesse« over ligegyldige småting i deres private dagligliv (note til 3,2,246). Per Ruus står for en type, der altid taler folk efter munden og skifter mening, når de gør det (note til 3,3,205). Bisper og prælater er altid rede til for en blot ordlyd at udgyde blod (note til 3,3,567). En hypokonder forudser og frygter alle mulige ulykker (note til 4,1,93). Nidkiærhed kan for det første gå tilbage til anfald af ondt blod og galde, for det andet til nydelse af øl og brændevin og for det tredje til folk, der altid er sig selv lig (det sidste er det sjældneste); Justesen udbygger endog sit punkt 2 med et Horats-citat (af ode 21 i liber 3), hvorefter den strengt moralske Cato den Ældre styrkede sin gammeldags dyd med spiritus, altså rent ud »Drukenskab« (note til 4,1,199). Jens Grovsmed, Skagens lokale projektmager, vil ikke afstå fra sine umulige ideer, hvad Mickelsen demonstrerer i en opregning af andre lige så umulige ting, såsom at Frantz spillemand kan »afvennes fra Grimacer«, og det udløser en generaliserende Justesen-fodnote om denne irriterende musikant(u)vane (note til 4,1,442). Byskriver Lars Hick er en stor ortografisk pedant, der ikke besværer sig over manglende indhold, når han bare får lov til at op-hidse sig over en bogstavfejl – det er et »Vitium, som udi disse saa kaldte polerede Seculis haver taget stor Overhaand«, men som reelt for Justesen er »det yderste Pedanterie« (note til 4,2,151). Mickelsens Jens rådmann

tager Hicks kritik af forkert stavning i de hellige kanoniske bøger for et angreb på religionen selv, og det fremhæves af Justesen som en skildring (»Character«) af typen den ivrige gejstlige (note til 4,2,173). Samme Hick er ved at dåne, da hans kone fortæller ham, at han har fået en lille blækklat på sit halsbind, fordi dette som indtruffet på arbejde må regnes for en rådstuesag, der ikke bør kendes offentligt, og det kalder Justesen et eksempel på »Precieuse Folcks Character« (dvs. kunstlet, søgt) (note til 4,2,188). Mickelsens brave væbner Per Ruus standser midt i udtogsprocessionen fra Skagen by for at købe et par kringler og irectesættes af Paars for dette brud på heroisk fremtræden, hvorpå en Justesen-note bestemmer Ruus' type som »Deres Character, som af Skarnet i en hast komme til Værdighed, hvis gamle mores undertiden bryder frem«, tilsat en anekdote om en tjener, der avancerede til rig herre, men forglemte sig og indtog sin vante ydmyge plads bag på sin nye kasse i stedet for at sætte sig ind i den (note til 4,2,302). Denne sociale pointe er dog måske lidt for kunstigt trukket ind her. En Justesen-oplysning i en note om mulig dobbeltsatire hos Mickelsen, nemlig både over ambitiøse projektmagere og over dem, der af egen nytte vil imødegå projekterne – eksemplet gælder ombytning af tobaksblade med andre billigere brændbare urter – kan virke temmelig overflødig (note til 4,1,415).

Er *Peder Paars* i det fortalte indhold som helhed en lystigt tænkt formindskende konvertering af *Odysseen* og *Æneiden*, kan Hans Mickelsen og Just Justesen ses som en udhængning af mere end to århundreders selvhøjtidelige klassikerudgivelser i Europa i det nye medium bogtryk. Lærde editorer stod først og fremmest som autoriteter, hvis bøger var solide grundpiller i undervisningssystemerne og beregnet på virkeligt seriøse brugere, tvungne som frivillige.

Holbergs to opdigtede bagmænd blander som par provinsiel naivitet med træffende lærdom, så den ene konstant supplerer eller sufferer den anden. Holbergs egen manglende respekt for de antikke guder og sagnhelte³⁹ og hans tøven over for det almengyldige i deres gerninger og livsanskuelser skærpes ved at blive meddelt gennem Mickelsens velmenende, men noget usikre penneføring og kritiseret i Justesens aggressive pedantiske modindlæg. De nøgterne noter får de aleksandrinere til at flimre, der ellers som anerkendt heroisk versmål burde meddele entydige handlingsgange. Således går det hele tiden høg over høg, at også en nutidig læser indgydes mistillid til det gavnlige hjælpemiddel, et lærd apparat normalt udgør. Paars og Ruus opfattes sædvanligvis som Cervantes-skikkelser overført baglæns til Homer og Vergil. Det er en fordoblende pointe, at de

beskrives af tilsvarende assistenter, den brave Mickelsen, som maser med at mobilisere sin begrænsede fantasi, og den kølige Justesen med intens læsning på sine interesseområder, som sørger for, at han ikke forvilder sig i iver efter at være heroisk digter i Danmark.

Og set udefra er naturligvis Holbergs samlede værk om Paars med sit forudsatte kendskab til klassisk litteratur og til akademisk håndværk højt hævet over de oprindelige adressater i Københavns ydmygere bydele, som Mickelsen henvendte sig til i 1. editions fortale og endnu mindes i 3. edition ved en fodnote om »Fiskerkierlinger og Nybods Folck« (til 4,2,320).

Mickelsens og Justesens fælles indsats blotlægger, at selv for garvede akademikere var de talrige indledninger, kommentarer og varianter fra den anerkendte europæiske lærdomshistorie ofte brede og dybtgående til overflødighed. Alt forklaredes lige tydeligt, og det blev et pædagogisk dogme, at forklaringerne vandt ved at blive gentaget næsten ordret eller kun forsigtigt varieret ved hjælp af synonymymer. Under imødekommelsen af læsernes formodede interesser overdøvede udgiverne undertiden det oprindelige stof eller emne. Tilmed var nogle af dem skolastisk orienterede og formåede at kløve hår på uinteressante eller endog umulige problemstillinger, så en forbløffende enfoldighed anedes under deres subtile manøvrer. Der manglede *bon sens*.

Det får stå hen, om det fiktive udgiverapparat i *Paars* giver Holbergs ærlige og sidste meninger om kommentatorers værd. Det kunne også være, at en poetisk raptus løber af med ham, ligesom den hyppigt gør det i Don Quijotes opførsel hos Cervantes.

Værkets lykke på det daværende bogmarked med hele 3 udgaver på halvandet år kan have bekræftet Holberg i, at han var på den rette vej til at forny den danske litteratur og polere på sproget. Som moderne skeptiker havde han i kraft af sine to opdigtede medarrangører tilsat sin tekst egenskaber, som folkebøgerne og skillingsvisetrykkene savnede, nemlig nuancering og mangetydighed. Modsat flertallet af de foregående tiders og datidens obligatoriske klassikerudgaver ligger der i *Peder Paars* pointer i serveringsmetoden, som ret beset truer med at fordunkle det i forvejen reducerede episke råstof. Det kan have fremmet Holbergs personlige beslutning om ikke at være forpligtet til at ende sit epos med den længe udsatte og sandsynligvis banale – og derfor uinteressante – genforening af de elskende.

Skønt *Peder Paars* straks udsolgt, var teksten sjælden i de næste årtier på bogmarkedet. Eftertryk af 3. edition kom dog uden Holbergs medvirken i 1728 og 1752. Det gav ham måske en skræk i livet at huske tilbage

på det stormomsuste gennembrud. Han fik øjeblikkelig berømmelse som digter hjemme og i nabolandene Sverige og Tyskland hos et voksende verdsligt publikum, der var interesseret i andet end gudsyndelse og kongekult. Men den pludselige og helt uventede klagesag truede hans borgerlige eksistens så alvorligt, at hans karriere og hverdagsliv stod i fare for at gå fløjten. Desuden havde han jo vitterligt ikke overholdt censurbestemmelserne i Christian 5.s *Danske Lov*, 1683. At lovens bestemmelser om overordentlig strenge straffe for overtrædelse på området aldrig blev realiseret, kunne Holberg ikke vide eller regne med i 1720.⁴⁰ Det manede til forsigtighed og var under alle omstændigheder endnu en årsag til at opfinde og beholde de bekvemme fiktive hjemmelmænd.

Holbergs eget seneste møde med samtidens blåstemplede videnskabelighed var for resten netop indtruffet i 1719, da han ved energisk selvstudium genopfriskede sit kendskab til antikke klassikere i et håb om at avancere til et bedre professorat ved Københavns Universitet.⁴¹ Hertil kan lægges hans kendskab til Joh. B. Menckes satiriske bog *De Charlataneria eruditorum*, 1715, der bestod af bidske taler imod lærdes sammenspiste humbug.⁴²

Holberg fremhævede livslangt på diverse områder forskellen mellem apparence og realitet. Hvad der som led i europæisk lærdomshistorie i århundreder var blevet modtaget med beundring og taknemmelighed, opfattede den nyudsprungne satiriker som latterligt. Parret Mickelsen og Justesen stod til fortsat tjeneste.

Fire Skiemte-Digte, 1722

Holbergs *Fire Skiemte-Digte*, 1722, udkom ligeledes med fortale af digteren Hans Mickelsen og indledende betænkning af akademikeren Justesen og igen uden forfatternavnet Holberg. Mickelsen understreger stadig, at hans satirer er generelt mente og ikke personlige, for den eneste person, han »forsættlig« skæmter med, er sig selv.⁴³ Han skelner mellem skandskrifter og nyttige satirer til bedring af moralen. Han er dog ikke længere udtrykkeligt den privilegerede hvidtølsbrygger med visse naive træk, men lidt mere af en litterat, der véd at skelne mellem slet og god poesi og mellem slet og god kritik af versdigtning. Det er en forstærkende pointe, at Mickelsen, den fiktive forfatter til bogens 4 skæmte-digte, også optræder som den førende samtalepartner i det 3. af dem (om kritikken imod *Peder Paars*) med større autoritet end i fortalerne. Justesen fatter sig derimod her

i korthed og vil hverken drøfte begrebet satire eller dets historie, fordi han ikke vil regnes for »en lærd Mand«. ⁴⁴ De to nærmer sig således hinandens stade. Justesen vil imidlertid gerne beskrive, hvilken slags dyr satirikere er. Historikeren og juristen Andreas Hojer (1690-1739) – den unge Holbergs farligste konkurrent på universitetet – havde i sit på latin skrevne litteraturtidsskrift *Nova litteraria Hafniæ* i 1721 foreslået, siger Justesen, at de var »Skovtroll med krumme Næser, Fødder som Bokke eller Gedder og Horn udi Panden«, altså græske satyrer. ⁴⁵ Justesen fortsætter med, at Nyboders beboere regnede dem for ondsindede mennesker, men i hovedstadens »stoore« gader, altså de velhavendes og veluddannedes kvarterer, blev de betragtet som forstandige og samfundsnyttige borgere. ⁴⁶ Justesen slutter sig til sidstnævnte vurdering – også fordi Mickelsen klart har angivet det som et af sine formål at forbedre det danske sprog.

Et følgende ærevers til Mickelsen har Justesen medtaget for at vise alle de fejl, nutidens danske lejlighedsdigtning på vers lider af både som poesi og som mønster for retstavning. Det bedømmer Justesen selv som »en særdeeles *Concept*« (dvs. et kvikt indfald; en original idé), ingen andre hidtil er faldet på. ⁴⁷ Det tillægges en (opdigtet) skolelærer Mogens Andersen i Kalundborg. Men indfaldet er morsommere end udførelsen, der hurtigt mattes og trætter. ⁴⁸ I øvrigt er der i hele bogen kun en eneste kort – og unødvendig – fodnote (i det 4. skæmtedigt, som er advarslen til Jens Larsen imod ægteskab), og det er uvist, om Mickelsen eller Justesen skal have skrevet den. En 5. satire angives dog med en fortale stilet til Mickelsen at være skrevet af en (opdigtet) Zille Hansdotter i Ebeltoft som et forsvar for kvindekønnet. ⁴⁹ Det udgøres af skiftende 4- og 3-fods jamber og afviger således fra de ensartede aleksandrinere i de andre 4. Med denne kvindeligt trippende molbo varierer – og udvider – Holberg således sit pseudoapparat. ⁵⁰

Komedierne

I *Comedier* I-III, 1723-25, tager makkerparret Mickelsen og Justesen endnu en runde, atter uden at Holberg anføres som forfatteren. ⁵¹ De gentager rutinemæssigt i hver sin stil og længde, at der ikke sigtes på levende personer med nogen af de komiske skikkelser. Justesen ræsonnerer med litteraturhistoriske nedslag over, om komedier er skadelige eller nyttige for staten og religionen, med det resultat, at galskaber i en komedie er som smørelse for vognhjul, drikkevarer til måltider og forgyldning på medi-

cinpiller. Hans dagligdags billedsprog ville nok passe bedre til Mickelsen. Justesen vil ikke tage stilling til andet end, om (danske) komedier kan skrives af alle uanset stand og karakter, og om smukke mænds børn (altså det bedre borgerskabs studerende sønner) kan være med til at opføre dem. Han går stilfærdigt ind for begge dele, med henvisning til stemningen hos dem, der markerer moralen og sømmeligheden i et givet samfund og ikke støder an imod *bon sens*. Han fortsætter i en velbetænkt beskrivelse af komedieforfatterens ønskelige baggrund og egenskaber, udtrykt i 4 positive punkter, hvortil kommer en række advarsler, der eksemplificeres fra blandt andet Molières komedier. Molière var jo Holbergs skarpeste konkurrent på det nye Grønnegade-teater. Herefter går Justesen over til at forhåndsanmelde de 5 komedier af Mickelsen, bind I indeholder. Generelt slutter han med afstandtagen fra indlagte mekanisk udformede numre til øjenslyst for galleriet så vel som fra alt for kunstfærdig opskruet tale til glæde for de opmærksomt lyttende tilskuere i logerne. Hans nøgleord er »*Festivitas, Gayeté og Konst* at komme Folk til at lee«. Ved komedieteksterne har hverken Mickelsen eller Justesen indsat fodnoter.⁵²

To efterspil fulgte. Ved 2. udgave af bind I i 1724 leverede Holberg et særtryk i form af en korrespondance mellem embedsmanden J.R. Paulli (1691-1759), der havde omarbejdet *Den politiske Kandstøber*, og Hans Mickelsen. Sidstnævnte afviser tålmodigt, omstændeligt, hvast ironiserende og aldeles tilintetgørende alle Paullis 10 foretagne ændringer og afslår hans indbydelse til et fremtidigt samarbejde. I bind III 1725 bragte Mickelsen en ligeledes ironisk dedikation til bogtrykker Phønixberg med en forsikring om, at han ikke ville slæbe ham for retten, og en bøn til ham om fremtidigt at læse bedre korrektur på de tekster, han stjæler, så der ikke er fejl i hver linje. Mickelsens indlæg i begge sager er utvetydigt formuleret, men deres indhold ville dog have haft det bedre under den litterære fagmand Justesens navn.

Metamorphosis, 1726

Digtsamlingen *Metamorphosis Eller Forvandlinger, 1726*, er Holbergs paralleldigtning til Ovid,⁵³ kun omvendt denne i at gå *fra* udvalgte dyr, træer og planter *til* mennesketyper. Teksten påstås i en fortale at være »her paa Riim satt« af Hans Mickelsen, men som stof »uddragen af« et efterladt pergamentmanuskript fra Nicolaus Petrejus' dødsbo. Denne forfatter, på dansk kendt som teologen Niels Pedersen (ca. 1522-i live

1579, dødsår uvist), er den formentlige ophavsmand til *Umbra Saxonis* (Gullandskrøniken) fra midten af det 16. århundrede, et (re)konstrueret historisk dokument på latin om Gotlands sagtid. Det nævnte håndskrift er ifølge Mickelsen prydet med »skønne Anmerkninger« af C.C. Lyschander og Johan⁵⁴ Strelow. Det var to virkelige historikere, der henholdsvis i 1622 og 1633 tog sig af den utrykte tekst. Deres så herlige noter er det vel, der gengives i Mickelsens forvandlingsdigtning, men det er naturligvis et led i Holbergs fiktion om et Petrejus-ejet manuskript.⁵⁵ De nævnes slet ikke i Justesens betænkning, og Holbergs eget navn forekommer ikke i bogen.

I et personligt bekendende PS erklærer Mickelsen, at dette er hans sidste poetiske »Skrift«, fordi han fra lystighed nu er blevet overmåde alvorlig, noget magelig og flegmatisk, ligesom en kattekilling, der bliver voksen, ændrer karakter. Til slut præciserer han endnu en gang, at han altid kun har satiriseret over forhold, der findes i alle lande og til alle tider.⁵⁶

Just Justesens følgende betænkning⁵⁷ er kort og udgår akademisk fra to poetologiske hovedbegreber, invention og sirlighed. Om Mickelsens »Poema« er en ny invention (altså originalt), véd Justesen ikke sikkert, for han har trods alt ikke læst alle bøger i verden, men selv mener Mickelsen det nok, tror han. Sirligheden hidrører efter Justesens vurdering fra »*Poëtens Capacitet*« og »Sprogets Fuldkommenhed«, og i begge disse henseender var Ovid bedre rustet. Autor Mickelsen skal dog roses for ikke som visse andre at have anvendt »enten opdigtede eller af Brug komne Ord« – det er vel Justesens hib til sprogeksperimenter hos det udgående 17. århundredes danske barokdigtere. På fortjenstfuld måde, hedder det, søger Mickelsen at placere sig imellem Bordings enkelhed og (Poul Pedersen) Philedors højtravende stil,⁵⁸ idet han hele tiden har haft Ovid for øje.

I selve digtningens 19 fabler⁵⁹ er der 73 fiktive anmærkninger fra det påståede Petrejus-manuskript. Hovedparten er uoversatte citater fra latinske klassikere, helt overvejende naturligt nok fra Ovid, men også enkelte af Juvenal, Vergil og Lucan forekommer; helt for sig står et uoversat citat på fransk af Boileaus 9. satire fra 1668 (om den litterære republik).⁶⁰ Få andre er summariske forklaringer, ingen af dem morsomme. Note m til fabel 9 i 2. bog opretholder fiktionen om Petrejus ved at erklære en passage i hans håndskrift for »gandske ulæslig« (det relevante v. 908 har et tomrum på tre stavelser foran sidste betonedede stavelse i aleksandrineren).⁶¹ Ved 2. bogs fabel 11 må forfatteren i anledning af, at digte skaber tyranner, bedyre, at han med denne formulering kun sigter til poeter i lovsangsbranchen, der er »hykliske« (note til v. 1171).⁶²

Hans Mickelsen indkasserede et pseudonymt sverdigt fra »Michel Hansen, Brændeviins Brænder og Ølltapper i Callundborg«, altså en lokal kollega med stærkere produkter end hvidtøl. Det var i virkeligheden den teologiske studerende Gerhard Treschow (1703-1765). På 68 aleksandrinere anker han over, at autor er sprunget fra kritisable individer til en mere generel og derfor uretfærdig kritik af stand, professioner og embeder. Et anonymt trykt folioblad behandlede 13 af de rejste indvendinger i et gennemgående tandløst forsvar for Holberg.⁶³

Holberg deltog ikke i denne lille fejde. Og i en så mat exit forsvinder det underholdende par, udgiver-digteren Mickelsen og kritiker-kommentatoren Justesen fra hans og fra publikums horisonter.

Helt slut var det dog ikke. Et allersidste vink kommer i en udateret og imod Holbergs vilje udsendt lille anonym satire af ham betitlet *Den Jydske Feide*, ca. 1729. Den beskriver på 160 aleksandrinere en episode med den lærde og temmelig krasbørstigt anlagte teolog Christian Lassen Tychonius, stiftsprovst i Viborg fra 1727, der havde opdaget, at Holberg havde brugt hans navn til den akademiske pedant i *Jacob von Tyboe*, 1724. Under et københavnsbesøg 1726 eller 1727 skal Tychonius i et tilfældigt møde med Holberg have luftet sin harme over for ham. Holberg ændrede i 1731 komediefigurens navn til Stygotius og optog efter Tychonius' død i 1740 den lille digtning i sine *Mindre Poetiske Skrifter* 1746 (optr. 1767). Det uidentificerede digterjæg hos Holberg slutter: »Jeg taler upartisk. Jeg ellers er en Ven / Og redebon Client udaf Hans Mikkelsen«. ⁶⁴ Og endnu i sin skæmtende erindringsepistel 139 fra 1748 husker Holberg sin påstand om *Peder Paars* som et digterisk produkt af Hans Mickelsen.

Hans Mickelsen efter døden

Endelig var der efter Holbergs bortgang den 28. januar 1754 litterater, der fortsatte Mickelsens virke med spredte skriverier signeret med det velkendte navn. Forrest i det 5. og sidste bind af Holbergs *Epistler*, udsendt posthumt, står en kort fortale af Hans Michelsen dateret 17. september 1754. Han kalder sig en enfoldig mand af liden skønsomhed (dømmekraft), som fornøjes inderligt ved alle den afdødes skrifter, der endog kan forstås af ulærde. Forfatteren er nærmest en publikumsrepræsentant, men kan ikke identificeres.

En litteraturhistorisk undersøgelse af senere bedrifter fra pseudonymet Hans Mickelsen er ikke gennemført. Et tilfældigt nedslag åbenbarer, at

han går igen hos Jens Baggesen, hvis danske litterære fædre var Holberg, Ewald og Wessel. Baggesen havde som teaterkritiker i sit ugeblad *Søndagen* for 13. og 20. februar 1814 skrevet et kortere bidrag om nutidig opførelse af *Barselstuen*, hvor han foreslog en mildt stiliserende renselse af stykket, herunder at barselkvinden ikke, som det hidtil havde været dansk teaterskik,⁶⁵ blev spillet af en til formålet maskeret ung mand.⁶⁶ Baggesen endte sit forslag med et digt på 4 linjer betitlet »Hans Mikkelsen leve!«.⁶⁷ Men en »Epistel fra Hans Mikkelsen til Søndagsskriveren« i tidsskriftet *Athene*⁶⁸ afviste ham på Holbergs vegne lige så kraftigt, som da den ægte fiktive Hans Mikkelsen i sin tid satte Paulli med den forbedrede *Kandstøber* på plads. Baggesen gensvarede ikke den nye Mikkelsen, som var identisk med embedsmanden og litteraten A.E. Boye (1784-1851), en tilhænger af Oehlenschläger i dennes strid med Jens Baggesen i 1810'erne. Det var vist en pointe i tiden, at de fleste af litteraturens pseudonymer blev gennemskuede i det lille København, men at man lammefromt opretholdt fiktionerne.

Derpå lod Boye – selv stadig unævnt – Just Justesen materialisere sig med særdeles udførlige noter til et optryk af et apologetisk Baggesen-digt fra *Nyeste Skilderie* 3. maj 1814, bestående af 8 5-fodsjamber (*Athene* II, 1814, s. 521-544).⁶⁹ De ægte Holbergske pseudonymer fik hos Boye følge af yderligere en kvartet af kalundborgske koryfæer: en lærd tysker Christoph Herzchen, en Christen Bogbinder, en klokker Nicolaus Nicolaides og en Frands Frandsen (hos Holberg en kollega til Jacob von Tyboe), som drøftede betydningen af en indledende pausestreg efter Baggesens digttitel. Tyskeren bebuder en afhandling om den på latin i 16 bind i folio, som vil udkomme, når alt, hvad Baggesen har lovet digtning om i sit liv, er skrevet færdigt og trykt – altså: aldrig. Disse fire tilkomne er dog indbyrdes stærkt uenige, men har i hvert fald fået Boye til at tænke Holbergske. Boyes Mikkelsen fortsatte kritikken af Baggesens Holberg-interesse i nok en omgang (*Athene*, II, 1814, s. 554-571), og der blev her også plads til en tynd fodnote af den koldsindige Justesen (s. 568).

Senere skrifers fiktive apparat

Efter afskedigelsen af Mikkelsen og Justesen anvendte Holberg i senere skrifter andre kunstige mystifikationer. Hans selvbiografiske levnedsbreve på latin, *Epistola* I-III, 1728, 1737 og 1743, er rettet til en berømt mand

(»ad virum perillustrem ***«), uvist hvem.⁷⁰ Holberg hævder indledende, at de er udgivet uden hans vidende (»inscio ipso«), men hans rigtige navn står dog på titelbladene (i latiniseret form).

Det fortællende dyredigt *Laniena Daphnica eller Det Daphniske Blodbad*, vist nyskrevet til *Mindre Poetiske Skrifter*, 1746, fremføres fra en »Skov-Kronike« af et navnløst »Jeg«, der påkalder en »Musa« og slutter med et »Vi« (om fortæller og læser).⁷¹ Bogens titelblad bærer Holbergs navn.

En brevgenre ligger formelt bag Holbergs 5 bind danske epistler (1748-1754), hvor en lignende gådes løsning ikke kommer nærmere end den hyppige indledningsformel »min Herre«. En god del af dem er formuleret, som om de indgår i en reel brevvekslings- eller samtalesituation.⁷²

Endnu i den på nylatin skrevne⁷³ roman om Niels Klim, udgivet fra Leipzig og København i 1741, forskanser Holberg sig bag en udgiverfiktion. Titelbladet til 1. udgaven 1741 påstår, at teksten er fremdraget »af« (på latin »e«) den afdøde Abelins bibliotek. Imod en beskyldning for det uautentiske i indholdet fremlægger Niels Klims sønnesønner Peder og Andreas i en »apologetisk« fortale tilføjet i den latinske 2. udgave fra 1745 en egenhændigt underskrevet og beseglet erklæring fra 6 navngivne personer om, at bogens indhold stemmer med et håndskrift fra drengenes bedstefader, som disse vidner har haft lejlighed til at se og sammenligne med Abelins latinske oversættelse af det, altså romanens nu trykte tekst. Den er således Klims selvbiografi (og bogen er hele vejen igennem skrevet i 1. person ental eller flertal). Selvfølgelig satiriserer den over eventyrlige rejseberetninger, men både Niels Andersen Klim og Rasmus Abelin var virkelige bergensere, som døde i henholdsvis 1690 og 1709, og hulen med hullet ned i Jordens indre ved Bergen var ligeledes reel nok.⁷⁴ Det er stadig bevidst forvirring, Holberg tilstræber (mens hans eget navn ikke forekommer i bogen). I sit 3. levnedsbrev fra 1743 fortæller Holberg dog usædvanligt udførligt om baggrunden for at skrive denne roman, som han dermed offentligt indrømmede at være forfatter af.⁷⁵

For resten er den latinske 2. udgave af Niels Klims rejseberetning forøget med nogle tillægstekster, der enten påstås at være blevet glemt eller at have været for svære at læse i det tilsmudsede originalhåndskrift. Det er fiktive årsager, som også kendes fra *Paars*. Fælles for de to rejseberetninger er derudover de mange citater af latinske klassikere, som er den anonyme Holbergs fortsatte hug imod pedantisk-lærd udgivelsesteknik.

Slutning

Mere eller mindre fiktive udgiverapparater var Holbergs indirekte reaktion på den tekniske side af faget eloquentia (som han var professor i på Københavns Universitet 1720-1730). I stedet for fylden af uinteressante tekstvarianter og vidtløftige noter om ligegyldigheder i udgaverne af de antikke klassikere, som ingen kunne lære meget af, foretrak han sunde og sande ræsonnementer over kronologi, historie og moral, set i forhold til, på hvilken tid og af hvilken autor en tekst var skrevet (jf. epistel 219-220, 1750). Den retteste forståelse af en forfatter var Holbergs højeste mål, og det skulle det også være for hans læsere.

Holberg læste næppe ældre dansk litteratur bag om sin egen levetid.⁷⁶ Han kunne dog have kendt *Rævebogen* i Weigeres oversættelse fra 1555,⁷⁷ fordi den optryktes uden trykkested og -år i første tredjedel af det 18. århundrede, sandsynligvis af Jochum Wielandt ca. 1727. Det måtte have glædet Holberg, at denne udgave havde udeladt hele Weigeres vidtløftige eksemplariske apparat af glosser (der var overtaget og oversat fra en plat-tysk version trykt i Rostock i 1539).⁷⁸ Også alle de prægtigt udførte træsnit var sparet væk.

Det er lige til i dag tvivlsomt, om mange læsere har værdsat Holbergs udførlige indirekte spot over videnskabelig udgivelsespraksis. Selv vel-tjente Holberg-forskere og Holberg-formidlere har ofte i praksis tilsyneladende uproblematisk regnet med, at Hans Mickelsen og Just Justesen var identisk med den da uerfarne fiktionsskribent Holberg, der havde roet sig frem bog for bog i sit første digteriske hovedværk.

Det kunstfærdige lærdomsapparat i *Peder Paars* skal nok have irriteret en del læsere som omsvøb, der sinkede handlingen, og det var ikke egnet til at lære udenad. Men grebet genbrugtes også senere i forfatterskabet. Den profilering, teksterne derved bibragtes, tillagde Holberg åbenbart literær egenverdi. Midt i de mange lystige indfald udgjorde dette greb et egenartet spejlkabinet, der var åbent for interesserede fra første til sidste blad i Holbergs oprindeligt usignerede digtninge.

Litteratur

Alenius, Marianne: »Musernes honningsøde lækkerier. Lærde og berømte kvinder« i *Nordisk kvindelitteraturhistorie*, 1, *I Guds navn 1000-1800*, ved Elisabeth Møller Jensen m.fl. (red.), s. 247-256. København 1993.

Athene, et Maanedskrift, udg. af Christian Molbech, II. København 1814.

- Baggesen, Jens: *Danske Værker*, 2. udgave ved August Baggesen, XI. København 1847.
- Baggesen, Jens: *Poetiske Skrifter*, udg. af A. Arlaud, V. København 1903.
- Brandes, Edvard: *Holberg og hans Scene. Opførelser og Fremstillere*. København 1898.
- Brix, Hans: »Til Peder Paars«, i *Analyser og Problemer. Undersøgelser i den ældre danske Litteratur*, III, s. 177-181. København 1936.
- Christian 5.s *Danske Lov*. København 1683.
- Elf, Mads Julius: »Appetit, aversion og oplyst tilfældighedsroman à la Paars fra Holberg til Ribbjerg«, i Gunilla Dahlberg m.fl. (red.) *Holberg i Norden. Om Ludvig Holbergs författarskap och dess kulturhistoriska betydelse*. Göteborg & Stockholm 2004, s. 127-143
- Holberg, Ludvig:
Peder Paars. København 1720 (internetudgave *Holbergsskrifter.dk*).
Fire Skiemte-Digte. København 1722 (internetudgave *Holbergsskrifter.dk*).
Metamorphosis. København 1726 (internetudgave *Holbergsskrifter.dk*).
Dannemarks og Norges Beskrivelse. København 1729 (internetudgave *Holbergsskrifter.dk*).
Den Berømmelige Norske Handel-Stad Bergens Beskrivelse. København 1737 (internetudgave *Holbergsskrifter.dk*).
Nicolai Climii Iter Subterraneum (Niels Klims underjordiske rejse). København & Leipzig 1741, 2. udgave ibid. 1745 (internetudgave *Holbergsskrifter.dk*).
Peder Paars, et heroisk-comisk Poema af Ludvig Holberg. Udgivet paa nye ved et Selskab, udg. af Laurids Schow. København 1772 (internetudgave *Google e-bog*).
- Ludvig Holbergs Mindre Poetiske Skrifter*, udg. af F.L. Liebenberg. København 1866.
- Peder Paars*, med Indledning og Noter af Georg Christensen. København 1949.
- Ludvig Holberg Latinske Smaaskrifter*, ved A. Kragelund (udg. & overs.), I-II. København 1974.
- Jansen, F.J. Billeskov: *Holberg som Epigrammatiker og Essayist*, II. *Essayisten*. København 1939.
- Jansen, F.J. Billeskov: »Studier i Peder Paars' Tilblivelseshistorie« i *Orbis litterarum. Revue danoise d'histoire littéraire*, III, s. 229-260. København 1945.
- Jansen, F.J. Billeskov: *Danmarks Digtekunst* II. København 1947.
- Jensen, Anne E.: *Teatret i Lille Grønnegade 1722-1728*. København 1972.
- Jensen, Anne E.: *Holberg og kvinderne eller Et forsvar for ligeretten*. København 1984.
- Jørgensen, Ellen: *Historieforskning og Historieskrivning i Danmark indtil Aar 1800*. København 1931.
- Jørgensen, Harald: *Trykkefriadsspørgsmaalet i Danmark 1799-1848. Et Bidrag til en Karakteristik af den danske Enevælde i Frederik VI's og Christian VIII's Tid*. København 1944.
- Jørgensen, John Christian: *Det danske anmelderis historie. Den litterære anmeldelses opståen og udvikling 1720-1906*. København 1994.

- Müller, Th. A.: *Den unge Ludvig Holberg 1684-1722*. København 1943.
- Müller Th. A.: »Noget om Holberg og Bøgerne: særlig om hans Bibliotek« (1922) i *Afhandlinger i Udvalg*, s. 91-103. København 1945.
- Müller, Th. A.: »Holberg og Danmark« (1934) i *Afhandlinger i Udvalg*, s. 104-112. København 1945.
- Møller, Niels (udg.): *En Ræffue Bog. Herman Weigeres Oversættelse af Reinke de Vøs. Oplysninger og Ordbog*. Andet Bind. København 1915.
- Nielsen, Erik A.: *Holbergs komik*. København 1984.
- Paludan, Julius: *Fremmed Indfyldelse paa den danske Nationallitteratur i det 17. og 18. Aarhundrede. En litteraturhistorisk Undersøgelse*. II. *Fransk-engelsk Indfyldelse i Holbergs Tidsalder*. København 1913.
- Petersen. N.M.: *Bidrag til den danske Literaturs Historie. Det lærde Tidsrum 1560-1710*, 3. København 1855-56.
- Plesner, K.F.: *Baggesen Bibliografi*. København 1943.
- Spang-Hanssen, E.: *Fra Ludvig Holbergs unge dage. Hans strid med Andreas Hojer*. København 1963.
- Stolpe, P.M.: *Dagspressen i Danmark, dens Vilkaar og Personer indtil Midten af det attende Aarhundrede*, IV. København 1882.
- Thomsen, Ejnar: *Sfinxen. Streger til et Holberg-portræt*. København 1954. [Festskrift udgivet af Københavns Universitet i anledning af hans Majestæt Kongens Fødselsdag 11. marts 1954.]
- Werlauff, E.C.: *Historiske Antegnelser til Ludvig Holbergs atten første Lystspil*. København 1858.
- Vinilandicus, Peter Andersen: *Nordens gotiske storhedstid*. Odense 2012.

Noter

1. Th. A. Müller: *Den unge Ludvig Holberg 1684-1722*, 1943, s. 330-332, inkl. note 1-4.
2. *Peder Paars*, ved Georg Christensen (udg.), 1949, Indledningen s. xxxv-xxxvi, xxxix, xli-xliv, liv og xliii.
3. I *Dannemarks og Norges Beskrivelse*, 1729, beklager Holberg i kapitlet om Københavns Universitet og dets lærde forskere, at vi har »saa mange editioner af Holger Danskes, Rolands og *D. Fausti* og Finke-Ridderens historier, men ikkun faa af gode bøger, udi hvilke den gemeene almue finder ingen smag, og andre folk ikke skiøtte, efterdi de ere skrevne paa Dansk, og de kand læse det samme paa fremmede sprog« (s. 180). Endnu flere slette, men populære bøger opregnes i E.C. Werlauff: *Historiske Antegnelser til Ludvig Holbergs atten første Lystspil*, 1858, s. 145-148 (kommentar til *Barselstuen* vedrørende bogtrykker Jochum Wielandts ansøgninger til kongen om 30-årige privilegier på bogtitler i 1719 og 1721).
4. Boileau bruger dette præciserende ord på fransk i 1698 som undertitel på et optryk af sit spottende epos »Le lutrin« (Nodepulten), 1674-1683 (på 1.228 aleksandrinere).

5. Udgiveren Laurids Schow leverer tidligt den grundlæggende beskrivelse af editionerne (*Peder Paars, et heroisk-comisk Poema af Ludvig Holberg. Udgivet paa nye ved et Selskab*, 1772, s. X-XVII).
6. 2. edition er bogtrykker Jochum Wielandts pirattryk fra 1720, som kendes fra den ægte 1. edition ved at have samme typografi i alle de 3 først udkomne enkeltbøger. Holberg blev med rette vred over, at disse solgtes godt uden om ham, og hævnedes sig med i 3. editions 3. bog at indsætte 148 nyskrevne verslinjer, som Wielandt ikke kendte. På et nyt titelblad meldte Holberg køberne dette som »Forbedret med et Tilleg til den Tredje Bog«. Wielandt svarede igen ved også at eftertrykke 4. bog og kopiere 3. editions træsnit, mens han hverken fik de nye fodnoter eller 3. bogs versindskud med. I 1750 udsendtes en tysk og en svensk oversættelse, som imidlertid trods udsagn om det modsatte hvilede på Wielandts 2. edition (der i sig selv også optryktes i yderligere fejlbehæftede versioner). Således blev Holbergs debutdigtning i hans levetid kun kendt i udlandet fra oversættelser af mangelfulde danske pirattryk.
7. Jf. Christian 5.s *Danske Lov*, 1683, 2. bog, kap. 21, artikel 2 og 4. Holbergs praksis i forhold til den pligtige censur er kortest beskrevet af Th.A. Müller i »Holberg og Danmark« (1934) i dennes *Afhandlinger i Udvalg*, 1945, s. 107-108.
8. Holberg staver navnet som Mickelsen, Michelsen, Mikkelsen og Mikelsen. Her og i det følgende gennemføres den ældste form Mickelsen.
9. Mens Billeskov Jansen ikke behandler det kritiske pseudoapparat i sin *Danmarks Digtekunst*, 3, 1947, s. 125-132, bliver det synligst hos Ejnar Thomsen i *Sfinxen. Streger til et Holberg-portræt*, 1954, s. 39-42, 95-101 og hos Erik A. Nielsen i *Holbergs komik*, 1984, s. 71-83, 98-100, 105, 111.
10. Fortalen til 3. edition. Mickelsen betoner 6 steder i sin episke tekst, at han skriver som »Historicus« (2,1,før1; 2,2,84; 2,2,436; 2,2,438; 2,3,429; 3,1,143, idet de treleddede talhenviisninger til *Paars* går på *Bog, Sang og verslinje* i den tekstkritiske internetudgave af 3. edition 1720). Selv om substantivet 'historie' er flertydigt på dansk, viser det latinske ord, at der ikke er tale om en 'story-teller'.
11. Som fortæller udviser Mickelsen gennem sin menneskeskildring fascination af ren og uren smag, af varierende identitetsfølelser og af kønsfølelser blandet af tiltrækning og frastødning (se Mads Julius Elf: »Appetit, aversion og oplyst tilfældighedsroman à la Paars fra Holberg til Ribbjerg«, i Gunilla Dahlberg m.fl. (red.) *Holberg i Norden. Om Ludvig Holbergs författarskap och dess kulturhistoriska betydelse*, 2004, s. 127-143).
12. Navnet staves snart Gunnild, snart Gunnild (hyppigst det sidste).
13. Mickelsen tilføjer her, at da det er en ligprædiken, udnyttes den kun, hvor den stemmer med andre samtidige gode kilder. Således understreger Holberg hans faghistoriske hygiejne.
14. Ellen Jørgensen: *Historieforskning og Historieskrivning i Danmark indtil Aar 1800*, København 1931, s. 189-194.
15. Det er vel egentlig fremmed for Mickelsens mentalitet, at han i sin definitive fortale til læseren i 3. edition bruger ordet »velsigne« ironisk i kontekstbetyd-

- ning af »forbande« om de bogtrykkere, som genoptrykker hans skrifter og således stjæler indtægter fra ham (jf. *Holberg-Ordbog*, 1988, 5, sp. 1222). Det sigter til Jochum Wielandts 2. edition fra 1720 af den da endnu ufærdige *Paars*.
16. Denne grad havde professor Holberg ikke selv erhvervet.
 17. Treleddede talhenvisninger til *Peder Paars* gælder her og i det følgende *Bog, Sang* og *verslinje* i den tekstkritiske internetudgave af 3. edition 1720 (Holbergsskrifter.dk).
 18. Det var i høj grad ønskeligt, at en klassisk filolog gennemgik de mange uoversatte citater på græsk og latin og placerede dem efter indhold og overordnet eller indirekte intenderet mening. Er de banale, træffende eller tilfældige?
 19. John Christian Jørgensen: *Det danske anmelderis historie. Den litterære anmeldelses opståen og udvikling 1720-1906*, 1994, s. 16-23.
 20. Lige siden bogtrykkets indførelse var der i Europa en vis tradition for, at lærde gjorde op med hinanden i pseudonyme akademiske arbejder tillagt levende personer (E. Spang-Hanssen: *Fra Ludvig Holbergs unge dage. Hans strid med Andreas Hojer*, 1963, s. 48-51). Den af Holberg beundrede historiker og retsfilosof Samuel Pufendorf (1632-1694) havde skrevet satirer (på bevidst halvbarbarisk latin) i den stil mod uvenner. Allerede to gange i 1719 havde Holberg benyttet reelle københavnske evighedsstudenter af ringe kvalitet og ilde ry samt en uverificerbar norsk person til i opdigtede disputatser (naturligvis på nylatin) at imødegå slesvigeren Andreas Hojer (1690-1739) med i en sand hanekamp om akademisk kvalitet for at få et historikerembede, se herom *Ludvig Holberg Latinske Smaaskrifter*, ved A. Kragelund (udg. & overs.), I-II, 1974. Det er et af udgangspunkterne for Holbergs poetiske raptus 1719-1726. Boileau har i øvrigt adresseret sin 8. satire (om mennesket), 1668, til en fiktiv doktor fra Sorbonne (nævnt i Hans Mickelsens fortale til Holbergs *Fire Skiemte-Digte*, 1722).
 21. Holberg benyttede formentlig en billig oktav-udgave fra 1717 (F.J. Billeskov Jansen: »Studier i Peder Paars' Tilblivelseshistorie« i *Orbis litterarum. Revue danoise d'histoire littéraire*, III, 1945, s. 231-232).
 22. Det var et græsk oldtidsfolkeslag, der grundlagde bystatskolonien Lokris i Calabrien i Syditalien.
 23. Peder Madsens Gang lå bag ved Kongens Nytorv i København som en særdeles snæver sidegade til Østergade, overbefolket med ludfattige mennesker og et ilde berygtet tilholdssted for prostituerede og forbrydere, så Mickelsens fejltagelse bliver nok i datidens øjne en af hans omstridte ubluheder. Den skumle gyde sløjfedes først i 1874 ved omlægning af kvarteret (som nu hedder Ny Østergade).
 24. Calliope betyder på græsk 'den, der har en skøn stemme', og hun var epikkens muse og den fornemste af de ni søstre. Mickelsen havde i øvrigt som fortæller anråbt hende i anledning af bogslaget på universitetet (1,3,73), i skildringen af den krigsklædte foged (1,5,67) og ved Paars' proviantering (3,3,249).
 25. Henvisningen til fransk terminologi gælder sandsynligst Boileaus *L'art poétique*, 1674 (3. Sang, hvor der advares imod sammenblanding af hedenske undere og kristendommens mysterier i v. 35, 49, 156, 217-218 og 235).

26. Det betyder 'skues som et under'. Det samme gør her på stedet Vergils (uoversatte) »mirabile visu«.
27. Det betyder henholdsvis 'overdrivelse' og 'direkte tiltale'.
28. 1605 var udgivelsesåret for Cervantes' *Don Quijote*-roman (hvis 2. og sidste del kom i 1615).
29. Curtius virkede ca. midt i 1. århundrede e.Kr. Den afskedigede rektor Mogens Wingaard (1636-1711) havde i 1704 udsendt en dansk oversættelse af hans første 5 bøger om Alexander den Store. Mickelsen nævner Wingaard ved beskrivelsen af Jens Block (1,5,104).
30. Der hentydes til, at Don Quijote i et værtshus fægtede imod ophængte vinsække, som han stak huller i, så vinen strømmede ud ligesom blod (bind 1, 1605, kap. 35-37). Men hos Cervantes er han faktisk i den pågældende situation netop søvngænger, så Justesens ræsonnement her er ikke korrekt.
31. Visen kendes fra ca. 1600, men tidligere er der ingen spor af den. Hvor gamle flyvebladstryk er, vides derfor ikke. Første bogtryk af den står i et tillæg til udgaven fra 1655 af Vedels *Hundredvisebog*, med optryk i 1664 og 1671, hvorefter den optages i Peder Syvs *Tohundredevisebog* i 1695.
32. Det er ordret samme skæbne, Lars Gaards-Karl regelmæssigt går ind til i sin hverdag takket været den snilde og træske Marthes manøvrer (3,1,156).
33. Jf. i helhed utrykte forelæsninger ved lektor, dr.phil. Anne E. Jensen over Ludvig Holbergs satiriske digtning ved Københavns Universitet i efterårssemestret 1962 (se dog samme i *Holberg og kvinderne eller Et forsvar for ligeretten*, 1984, s. 83-86).
34. Den korrekte titel var *The Recruiting Officer*.
35. *Cyprianus* 1771 er ældste bevarede tryk, men håndskrifter med emnet er ældre.
36. Et meget fjernt og eventyragtigt sted i folkebøgerne (E.C. Werlauff: *Historiske Antegnelser til Ludvig Holbergs atten første Lystspil*, 1858, s. 398). Det er egentlig byen Trabzon ved Sortehavskysten i det nordøstlige hjørne af Tyrkiet.
37. Denne professionelle officer hed i øvrigt Thomas Slenitz, var født i København og faldt 17. februar 1500 i kong Hans' sold i slaget ved Hemmingstedt (hvor ditmarskerne jog danskerne på flugt og erobrede det Dannebrogssflag, som faldt ned fra himlen i Estland).
38. Hans frygt kan også læses som en reaktion på den nyligt overståede affære med Rostgaards (og Grams) klage over 1. bogs behandling af Anholt og dets beboere (Hans Brix: *Analyser og Problemer*, III, 1936, s. 190-191).
39. Det skal erindres, at siden reskripter på Christian 4.s tid fra 1629 og 1643 var det forbudt at lade hedenske gudenavne indgå i undervisningsmateriale.
40. Harald Jørgensen: *Trykkefrihedsspørgsmaalet i Danmark 1799-1848. Et Bidrag til en Karakteristik af den danske Enevælde i Frederik VI's og Christian VIII's Tid*, 1944, s. 15-16.
41. I netop det bevægede år 1720 slap Holberg fri af professoratet i metafysik (som var det slettest lønnede af alle og i hvert fald ikke fagligt tiltrækkende for ham) og blev professor i eloquentia (latinsk litteratur og veltalenhed).

42. En Justesen-fodnote (til 1,3,94) nævner denne bogtitel i *Paars*. Johann Burckhardt Mencke (1675-1732) var en satirisk anlagt historieprofessor ved universitetet i Leipzig, hvor Holberg opholdt sig kortvarigt i efteråret 1708 og aflagde ham besøg. Hans bog læste Holberg i København i 2. forøgede udgave fra 1716 (Th. A. Müller: *Den unge Ludvig Holberg 1684-1722*, 1943, s. 116-118).
43. Internetudgaven (2r).
44. Internetudgaven (4r).
45. Internetudgaven (4r). Hojers angreb på Holbergs satire fylder dog kun i alt 2 linjer og lyder oversat til dansk: »Dem der – sagtens for at sikre sig en større Indtægt – have forsynet Pøbelen med pøbelagtige, ja ublue Vers, ville vi lade søge deres Roes hos deres Publikum« (*Ludvig Holbergs Mindre Poetiske Skrifter*, udg. af F.L. Liebenberg, 1866, s. 347-349). Hojers velskrevne tidsskrift kritiserede en norsk latinskolerektors fejlagtige latin og blev efter kun 13 numre forbudt og nedlagt ved indgreb fra den pågældende rektors svigerfader, den magtfulde Kristiania-bisp Bartholomæus Deichmann (P.M. Stolpe: *Dagspressen i Danmark, dens Vilkaar og Personer indtil Midten af det attende Aarhundrede*, IV, 1882, s. 122-123).
46. Internetudgaven (4v).
47. Internetudgaven (6v).
48. 9 instruktive eksempler på det er givet i Julius Paludan: *Fremmed Indflydelse paa den danske Nationallitteratur i det 17. og 18. Aarhundrede. En litteraturhistorisk Undersøgelse*. II. *Fransk-engelsk Indflydelse i Holbergs Tidsalder*, 1913, s. 278-279.
49. Dette digt betragtes gerne som et frikvarternummer fra Holbergs pen. Det er dog nok alvorligere ment end som så (Anne E. Jensen: *Holberg og kvinderne eller Et forsvar for ligeretten*, 1984, s. 84-95).
50. Baggrunden for valg af navnet, egentlig en kortform af Cecilie, kan være Sille (Cille) Gad (1675-1711) i Bergen, som i 1704 skulle have fået et dødfødt barn, men anklagedes for drab; hun frikendtes i 1707, bl.a. på grund af sin sjældne lærdom i græsk og hebraisk (Marianne Alenius: »Musernes honning-søde lækkerier. Lærde og berømte kvinder« i *Nordisk kvindelitteraturhistorie*, 1, *I Guds navn 1000-1800*, ved Elisabeth Møller Jensen m.fl. (red.), 1993, s. 252-253).
51. Heller ikke nogen af de bevarede plakater fra Lille Grønnegade-teatret nævner Holbergs navn, skønt enkelte reklamerer med kendte udenlandske navne som Molière og Racine (hele materialet er fremlagt i Anne E. Jensen: *Teatret i Lille Grønnegade 1722-1728*, 1972).
52. Holbergs fortale (»Préface de l'auteur«) til bind 1 af en fransk oversættelse udgivet langt senere i 1746 har helt udeladt det fiktive udgiverapparat.
53. Det græske ord er i ental hos Holberg, mens det som titel på Ovids digtning plejer at stå i flertal.
54. Fornavnet er Hans, som på nylatin gerne gengives ved formen »Johannes« (patronymikon er her Nielsen). Strelows data er 1587-1656.

55. Peter Andersen Vinilandicus: *Nordens gotiske storhedstid*, Odense 2012, s. 73-74. En anonym dansk oversættelse af Petrejus ved Ludvig Winsløw (ca. 1674-1712) var udkommet i København i 1706 (ibid., s. 580-591).
56. Internetudgaven (2r-3r).
57. Internetudgaven (3r-3v).
58. I 1726 var en udgave med samlede digte af Anders Bording (død 1677) så småt – meget småt – på vej og skulle først se dagens lys (ved Hans Gram) i 1735, mens den mere eller mindre færdigskrevne galante versroman *Don Pedro af Granada* ved den ligeledes afdøde Philedor (Poul Pedersen, ukendte data) udkom på Jochum Wielandts trykkeri i flere dele i vinteren 1724-1725.
59. Førstetrykket (og internetudgaven) omfatter 3.346 verslinjer (helt overvejende aleksandrinere), fordelt på to bøger med 2.060 og 1.286, men er inde i disse trykt ud i ét, uden blanklinjeafstand, nummerering eller undertitler, fordi Holberg vagt har ment, at de således bedre kunne danne en episk linje. Hans optryk i *Mindre poetiske Skrifter*, 1746, deler teksten i de samme to bøger, men fablerne nummereres nu som 8 og 11 enkelttilfælde med hver sin overskrift.
60. Liebenbergs udgave 1866 og internetudgaven identificerer i deres kommentarer samtlige citater. Det originale titelblad fra 1726 er prydet med et uoversat citat fra Plinius den Yngres breve om, at man som forfatter skal vælge sig det allerbedste forbillede (liber I, ep. 5) – in casu altså Ovid.
61. Baggrunden skal være, at Holberg engang var blevet forulempet af en fænik eller løjtnant, men ikke ville indsætte en flertalsform af disse ord her (*Ludvig Holbergs Mindre Poetiske Skrifter*, udg. af F.L. Liebenberg, 1866, s. 337).
62. Kan det citerede ord, der som sideform ikke overlever Holberg-tiden, mon også læses som en art ordspil på »kykkelige« (poeter), altså Homers ukendte kolleger, der er meget dårligt overleveret, men kendes fra antikke referater?
63. Disse to samtidige polemiske tekster er på grund af deres store sjældenhed optrykt i *Ludvig Holbergs Mindre Poetiske Skrifter*, udg. af F.L. Liebenberg, 1866, s. 300-306.
64. *Ludvig Holbergs Mindre Poetiske Skrifter*, udg. af F.L. Liebenberg, 1866, s. 246, 429-435.
65. Først fra 1827 overdroges rollen til en skuespillerinde (efter et uheldigt tidligere forsøg med en sådan to gange i sæsonen 1800-1801) (Edvard Brandes: *Holberg og hans Scene. Opførelser og Fremstillere*, 1898, s. 71).
66. *Jens Baggesens Danske Værker*, 2. udgave ved August Baggesen, XI, 1847, s. 334-344.
67. *Jens Baggesens Poetiske Skrifter*, ved A. Arlaud, V, 1903, s. 195.
68. *Athene, et Maanedsskrift*, ved Christian Molbech (red.), II, 1814, s. 345-358.
69. Baggesen-digtet er optrykt i *Athene*, II, 1814, s. 521, men ikke i de samlede eller udvalgte Baggesen-udgaver; optrykket er ikke registreret i K.F. Plesner: *Baggesen Bibliografi*, 1943, s. 36.
70. De tre asterisker står i stedet for navnet på modtageren. Ældre Holberg-forskning fremsætter vekslende forslag til identifikation af adressaten, hvoraf ingen dog er overbevisende. Almindeligst er det nu at antage, at den fornemme

- mand er en fiktion. Holbergs erindringer fortsættes på dansk med epistel 447, den længste af de i alt 539 numre; den indleder det posthumt udgivne bind 5 fra 1754.
71. *Ludvig Holbergs Mindre Poetiske Skrifter*, udg. af F.L. Liebenberg, 1866, s. 249-259.
 72. F.J. Billeskov Jansen: *Holberg som Epigrammatiker og Essayist*, II. *Essayisten*, 1939, s. 66-67.
 73. Teksten er antagelig konciperet og skitseret samtidig med Holbergs arbejde på *Den berømmelige Norske Handel-Stad Bergens Beskrivelse*, 1737. *Niels Klim* udkom i en dansk oversættelse ved L. Hagerup 1742, som Holberg ikke var involveret i. Oversættelser til tysk, fransk og nederlandsk forelå allerede i 1741.
 74. »Paa Rothouven ved den Nordre-Side er en Huule, som strækker sig langt ind udi Bierget. Oberste *Cicignon*, *Commendant* over Bergenhuuses Slot, lod een med en Lygte gaa der ind paa 18. Favner. Da udsluktes Lyset, og Manden, som kom tilbage, fortaalte gruelige Ting, som han enten virkeligen havde seet eller udi sin *Imagination*.« (Holberg: *Bergens Beskrivelse*, 1737, s. 49). Stedets navn staves senere Rothaugen.
 75. Holbergs manglende evne og/eller vilje til at træde klart frem som navngiven digter og skribent eller mere positivt udtrykt som en apologetisk mystifikator er behandlet af Ejnar Thomsen i hans komplicerede studie *Sfinxen. Streger til et Holberg-portræt*, 1954.
 76. Th. A. Müller: »Noget om Holberg og Bøgerne« (1922) i sammes *Afhandlinger i Udvalg*, 1945, s. 101.
 77. *En Ræffue Bog. Herman Weigeres Oversættelse af Reinke de Vos. Oplysninger og Ordbog*, udg. af Niels Møller, 1915, Andet Bind, s. 45, jf. s. 147-148. Om Holberg har ejet en udgave af *Rævebogen*, vides ikke.
 78. Justesen nævner i sin fortale til 3. edition af *Paars*, 1720, »Æsopi Fabler, Reinike Fos, Katternes og Hundenes Rettergang« som eksempler på, at der findes skrappere satirer end i *Paars* over dommere og domstolspraksis. Den sidstnævnte tekst er en satire forfattet på dårlige knittelvers i 34 sange af klokkeren og bogtrykkeren i Århus Hans Hansen Skonning (1579-1651) og trykt i 1650 som led i en fejde mod hans uven, biskoppen sammesteds. Skonnings tekst er det første originale epos skrevet på dansk, men efterligner Weigeres *Rævebog*, 1555, også i at tilsætte moralske betragtninger i prosa; desværre er det blottet for vid og elegance og mestendels plat, groft og gement. Skonning slutter med, at stoffet nu er udtømt, men hans malice er det ikke – på latin: »*Finis materiæ, non malitiæ*« (N.M. Petersen: *Bidrag til den danske Litteraturs Historie. Det lærde Tidsrum 1560-1710*, 1855-56, 3, s. 603-604 og 614).